

1. Fonts i investigació

1

**EL CONCILI DE TARRAGONA DE 1180:
DELS ANYS DELS REIS FRANCS
ALS DE L'ENCARNACIÓ**

Anscari M. Mundó

Parlar de la redescoberta d'un concili tarraconense d'ara fa més de vuit-cents anys m'ha semblat que esqueia bé en un Congrés d'Història de l'Església de Catalunya, convocat just quan commemorem dos múltiples centenaris diocesans: el vuitè de la restauració de la venerable metropolitana de Tarragona i el quart de la de Solsona, la més jove de les diòcesis catalanes.

El resultat de la recerca que us ofereixo és l'afermament de la realitat - sovint posada en dubte - d'una cort-concili hagut a Tarragona entre els mesos de setembre i octubre del 1180. Per dissort no n'existeixen les actes sinodals.

A part de documents per a la solució de plets judicials i altres actes jurídics concrets manats executar pel rei Alfons I mentre celebraven una cúria o cort reial de Catalunya, només queda del concili eclesiàstic la memòria d'un decret. No es pot dir que cort i concili es celebressin simultanis: més aviat eren una barreja d'ambdós alhora; barreja que venia de molt lluny i que durà a Catalunya encara una quarantena d'anys. Després, al segle XIII els concilis o sínodes eclesiàstics tarraconenses s'emancipen de l'autoritat reial, tot i que el braç eclesiàstic no deixarà mai de participar en les corts civils fins a la desfeta del 1714.

Aquest concili del 1180, malgrat la boira que l'envolta, ha tingut una transcendència notable per al sistema cronològic usat en els documents catalans: es va passar d'un còmput civil complicat i sovint incert, com era el dels anys dels reis francs, al sistema cristià, des d'aleshores usat en els documents catalans. De primer fou per l'Encarnació de Jesucrist el 25 de març; després de 1351, per la Nativitat, el 25 de desembre; finalment, vers el 1500, per la Circumcisió del primer de gener, Ninou o Cap d'Any com diem ara.

Desentrellar els secrets del sistema de còmput que, en una època i en un lloc donats, utilitza un notari concret, ha estat un maldecap constant per als historiadors amb esperit crític. Hi tinc una certa experiència per haver contribuït a posar en dubte la cronologia oficial del rei Robert a Catalunya i a fixar-ne una nova cronologia¹. A poc a poc altres investigadors van aclarint el còmput seguit a la nostra terra per a d'altres regnats francs de l'època comtal catalana².

1. "La datació de documents pel rei Robert (996-1031) a Catalunya", *Anuario de Estudios Medievales*, 4 (1967), p.13-34 + 1 taula.

Una altra observació pertinent. El sistema de datació ha tingut gairebé sempre un doble aspecte: el pràctic, de l'ús notarial, que lentament esdevé rutinari, i el polític-religiós³.

El pas de la menció en la data del nom d'un governant -sistema eminentment polític- a la d'un fet religiós tingué a Catalunya, com en altres indrets del món, una càrrega ideològica social molt forta; i continua tenint-la no sols en tot el món occidental d'arrels cristianes, sinó fins en el món oriental forjat en altres civilitzacions; fins a forçar-les a posar, al costat de llurs sistemes de còmput, el de l'era cristiana.

* * *

Són freqüents al nostre país des del segle X al segle XV les llistes de reis francs; i justament per a ajudar els notaris i arxivers a situar en el temps els documents que tenien a les mans. Algunes d'aquestes llistes acaben amb una nota cronística d'un interès ben remarcable relacionada directament amb un concili del 1180.

La tradició manuscrita coneguda d'aquesta anotació comença poc després d'aquell any, ja abans de finir el segle XII. Segons el Sr. Miquel Coll i Alentorn, mestre en la primitiva historiografia catalana⁴, el nucli de l'anotació sobre el concili fou afegida a la llista de reis francs en un cronicó redactat a Barcelona i ampliat successivament a la mateixa ciutat. Els representants

2. G. FELIU I MONFORT, "La cronología según los reyes francos en el condado de Barcelona (siglo X)", *AEM*, 6 (1969), p. 441-462; I. PUIG I FERRETÉ, "El comte Artau III del Pallars Sobirà presoner a la ciutat de Saragossa (1111). Notes sobre la datació de documents pels anys dels reis de França Felip I (1060-1108) i Lluís el Gros (1108-1137) a Catalunya" a: *La ciudad de Zaragoza en la Corona de Aragón. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Comunicaciones, Zaragoza (1984), p. 467-478; IDEM, *El monestir de Santa Maria de Gerri (segles XI-XV). I. Estudi històric*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1991, p. 135-138.

3. Aquests aspectes han estat tractats i discutits per diversos autors, dels quals esmento: Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona 1934, p. 124-125; J.A. MARAVALL, "Sobre el sistema de datación por los reyes francos en los diplomas catalanes", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 60,2 (1954), p. 316-374; R. D'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, Barcelona 1958, p. 339-341 i 343; M. ZIMMERMANN, "La datation des documents catalans du IXe au XIIe siècle: un itinéraire politique", *Annales du Midi*, tome 93 (n. 154, oct/déc 1981), p. 345-375. Traducció catalana a *En els orígens de Catalunya. Emancipació política i afirmació cultural*, Barcelona 1989, p. 39-69 i notes a p. 177-191.

4. "La historiografia catalana en el període primitiu", *Estudis romàntics* 3 (1951-52), p. 139-196, tirada a part de 59 pàgs.; reeditada a IDEM, *Historiografia*, Barcelona 1991, p. 11-62, edició que cito des d'ara.

manuscrits que conec d'aquest text⁵ són: el cronicó dit de Skokloster, escrit a Catalunya cap als darrers anys del segle XII, i des de fa segles conservat a Suècia; un parell de manuscrits de Ripoll, un del segle XIII, ara perdut, i un altre del XIV, conservat; de Barcelona en queden algunes còpies en còdexs reials i municipals dels segles XIII al XV; fins a la redacció més depurada de Pere Miquel Carbonell, arxiver reial, que cap al 1500 l'afegia a la fi del cartulari reial anomenat *Liber Feudorum Maior*. Encara, una còpia barcelonina va ésser acollida en un cronicó mallorquí del segle XIV amb un text, però, aberrant.

Les sigles que representen els mss. utilitzats són:

Sk: Skokloster⁶, fi s. XII.

Ri: Ripoll, ms. 38⁷, s. XIV.

Rip: Ripoll perdut⁸, s. XIII.

Bar: Barcinonense I i II⁹, s. XIII i XIV.

Mai: Maioricense¹⁰, s. XIV.

Ott¹: Ottobonià, a. 1363.

Ott²: Ottobonià¹¹, s. XIV.

Car: Pere Miquel Carbonell¹², 1496 i 1500.

5. De tots en tinc còpia directa. En l'estudi present aprofito les sigles posades per Coll, encara que potser divergeixi d'alguna de les classificacions tradicionals dels cronicons. Alguns derivats que cita Coll no els utilitzo aquí.

6. Ed. M. COLL I ALENTORN, "El cronicó de Skokloster", *Miscel·lània històrica catalana. Homenatge al P. Jaume Finestres, historiador de Poblet (+ 1769)*, Poblet 1970, p. 137-146; reed. idem, *Historiografia*, 1991, p. 83-92.

7. Tret directament del Barcelona, Arxiu Reial, cod. Ripoll 38, f. XIIIv, que és un afegit del s.XIV a un ms. dels Usatges i Constitucions de Catalunya. MARCA i BALUZE el copiaren en el catàleg dels còdexs de Ripoll redactat el 1649 que edita G. MARTÍNEZ DÍEZ, *Hispania Sacra*, 22 (1969), p. 343.

8. Ed. J. VILLANUEVA, *Viage literario...*, VIII, p. 227 (vegeu p. 58).

9. El *Bar I* ed. E.Martène, *Spicilegium*, t.III, París 1723, p. 140, d'on passà a Flórez-Risco, *España Sagrada*, XXVIII, Madrid 1774, p. 324; el *Bar II* ed. *Marca Hispanica*, col. 758, passat a FLÓREZ-RISCO, ibidem, XXVIII, p.334.

10. "Chronicon mallorquin", a: *Memorial històric español*, tomo II, Madrid 1851, p. 425-435 (esp. p. 428-429).

11. Vaticà, Ottobonianus lat. 3058, f.162-162v, consultat directament; les dues versions provenen de la cancelleria reial de Barcelona; i semblen la font dels següent, l'arxiver reial Pere Miquel Carbonell. Fou sostret per Pere de Marca, com ho diu una nota del segle XVII del temps del cardenal Ottoboni.

12. Copiat directament del fol. 495 original (27 actual de l'apèndix); editat per F.UDINA, *El archivo condal de Barcelona en los siglos IX-X*, Barcelona 1951, p. 54. COLL I ALENTORN, "La historiografia...", p. 145, nota 11, cita un esborrany de Carbonell en el *Fasciculus temporum*, ed. 1496, al darrer quadern de l'exemplar conservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

De la confrontació feta en resulten uns quants elements que no són fàcilment reduïbles pel que fa a la redacció. D'aquí que doni vuit versions esgronades en ordre més o menys cronològic d'aparició. La llista dels reis francs acaba en totes amb Lluís VII el Jove (*iunior*, no *minor*), amb el qual comença aquesta edició i, sense interrupció, segueix la nota cronística que ens interessa, unida per una preposició en general copulativa.

(Vegeu quadre a vuit columnes, XLIII)

Variants als textos:

1. Ledovicus *Bar I*, filius eius [de Lluís VI] *minor Bar*, quit etiam *Bar II*; regnavit *Bar*, XLIII *Sk*, XLIII annis *Ri*.- 2. del die *Bar I*, a *Sk*; Ioannis *Bar I*, baptiste *Rip Bar*, in *Bar*, diem] festum *Sk*, Luce *Ri*, Luchae *Rip?*-die] *om Ri Rip*, fuit celebratum *Ri*; consilium *Ri*, *Bar II*; apud] *om Rip*; Terracone *Rip*, Terraconam *Bar II*, Terraconam *Bar I*.- 4. *om integre Sk*, a *om Ri Rip*; domino *add. Bar*, B. *Ri*; eiusdem] Terracon *Ri*, Terrachone *Bar II*, Terraconae *Bar I*.- 5. *om integre Sk Ri*, cum] omnibus *add. Rip*.- 6. *om integre Sk*, cuius] quorum *Rip Bar*, consilio] et precepto (prae- *Bar*) *add. Rip Bar*.- 7. *Postponit 8 Sk*, annus] annos *Rip*, ut dies *Sk*; incarnationis dominice] dom.inc. *Rip*, domini *Ri Bar*.- 8. institutus est *Ri* (est *om Bar*), fecerunt *Rip*, inscribi *Ri*, preponeretur *postponit* *Sk*, in] *om Sk*, chartis] *Bar II solus*, cartis *Ri Rip*, instrumentis *Sk*.- 10. *om integre Sk*, totum] universum *Rip*.- 11. *om integre BI* ;vero] *om Rip*, currebat] commemorabatur *Sk*, MC octuagesimus *BII*; *ordinem alterat*: an. vero dni. tunc comm. M^OC^OLXXX^O *Sk*.- 12. *Solus habet Ri*, *om ceteri*.

Confrontant les diferents redaccions i recensions de la nota cronística s'hi poden aïllar diversos elements, ço que permet traduir-ne el contingut:

- 1) Els 44 anys del regnat de Lluís el Jove;
- 2) l'esment de les festes de sant Joan i de sant Lluç;
- 3) la celebració, el dia de sant Lluç (18 d'octubre), d'un concili a Tarragona,
- 4,5) convocat per l'arquebisbe Berenguer;
- 6,7,8,9,10) allí s'hi instituï que en els documents es posés l'any de l'Encarnació del Senyor;
- 11) aquell any era el 1180.
- 12) Els anys dels reis francs canvien per la festa de sant Joan.

Si es consideren aquests elements bàsics es veu com hi ha hagut, per una banda, una progressió per a millorar-ne el sentit i per l'altra, una deterioració evident.

La brevetat del cronicó dit de Skokloster, tot i la seva antiguitat material, sembla més aviat fruit d'un resumidor poc hàbil que no pas del redactor primer; la frase sobre les festes de sant Joan i de sant Lluç no té sentit en el context actual: es veu clar que ha estat massa resumit.

Del grup mallorquí i del de la cort i arxiu reials de Barcelona, que esmenta Coll i que representen retalls, errors i ampliacions evidentment posteriors, en podem prescindir. Les recensions ripolleses i barcelonines de la nostra crònica sembla que ofereixen un text més ben conservat i de fiar; amb elles intento aquí reconstruir críticament l'original:

- 1)Ludovicus iunior, annis XLIII,
- 2) et de festo sancti Iohannis bapstite usque ad diem sancte Luche;
- 3) quo die celebratum fuit concilium apud Terrachonam
- 4) a Berengario eiusdem archiepiscopo
- 5) cum episcopis et clericis sui archiepiscopatus,
- 6) cuius consilio et precepto
- 7) annus Incarnationis dominice
- 8) institutum fuit scribi
- 9) in omnibus instrumentis
- 10) per totum archiepiscopatum.
- 11) Tunc vero currebat annus Domini MCLXXX.
- 12) Mutantur anni Francorum in festo sancti Iohannis.

Cal comentar de primer alguna de les clàusules de la nota. Els anys de regnat de Lluís VII foren 44; no té raó, doncs, Skokloster.

La menció immediata de la festa de sant Joan, original, caldrà certament esperar a saber-ne més coses per a explicar-la. La de sant Lluc, en canvi, és clar que explicita el dia del concili de Tarragona en què s'hauria instituït el canvi de còmput.

Si bé l'esment de Berenguer arquebisbe de Tarragona -tot i que repeteix el nom de la ciutat acabat de consignar- pot ser ben antic, en canvi; té l'aspecte d'ampliació exagerada la presència de "tots" els bisbes i clergues de l'arquebisbat. Sembla millor, aleshores, creure que la nota vol expressar que el consell fou donat per l'arquebisbe i no pas per tots els presents, si bé l'acceptarien per a tot l'arquebisbat.

Que aleshores corria l'any del Senyor 1180, no s'hi oposa cap testimoni manuscrit seriós; el de Mallorca, amb la data 1191, no ho sembla.

La misteriosa advertència que els anys dels (reis) francs es canvien per la festa de sant Joan sembla que ha d'estar en relació amb l'esment que se n'ha fet al començ. En tornarem a parlar.

* * *

Hem pogut seguir aquesta nota manuscrita fins a l'any 1500. Haurem de veure ara quins autors moderns i contemporanis l'han acceptada i quins n'han dubtat.

Des que Jean Mabillon utilitzà el 1681 la nota d'un ms. de Ripoll (treta probablement d'un *Barcinonense*, segons Coll i Alentorn)¹³, que Étienne Baluze ja havia conegut el 1649¹⁴ i que amb Pere de Marca aprofitaren el 1688¹⁵ i que passà al pare Mateu Aymerich el 1760¹⁶, els autors posteriors no han parat de fixar-s'hi; sense treure'n, però, totes les conseqüències esperades. Dom Edmond Martène el 1723 publicà un altre dels *Barcinonenses* no pas millor que l'editat per Mabillon i Marca. A partir d'aquesta data amb el P. Flórez, hé que amb veu pòstuma el 1774¹⁷, comencen a aparèixer opinions tímides sobre la nota cronística de 1180.

El primer dubte prestigiós, però, sobre aquesta nota fou el del P. Jaume Villanueva. Tot i citar en tres ocasions almenys el concili de Tarragona de 1180 i d'incloure'l en la llista dels que s'haurien de publicar, ja el 1808¹⁸ havia dubtat de "si hubo tal concilio". I encara, en un volum pòstum, el 1851¹⁹ deia "que se supone haber celebrado [l'arquebisbe Berenguer de Vilademuls] en Tarragona". "...Consta eso [el canvi de còmput] del único testimonio de los cronicos Barcinonense y Masiliense [?], que lo aseguran. Nada queda de este concilio, cuya memoria se omitió en el catálogo de Arzobispos que precede a las Constituciones de los señores Agustín y Terés" [els dos arquebisbes de Tarragona que ja al segle XVI s'ocuparen de l'edició de les seves constitucions sinodals]. Hi afegia encara Villanueva una consideració quelcom ambigua entorn de la realitat de la decisió conciliar sobre la cronologia: "Así, abolida con la práctica aquella costumbre [de datar pels reis francs] fue fácil establecer la ley, y más fácil observarla". L'enorme influència exercida per un home tan perspicaç com va ser Villanueva s'ha notat en gairebé tots els autors posteriors que no han consultat les fonts directament.

13. *De re diplomatica*, París 1681, lib.II, cap.23, paràgraf 14. Coll, *Historiografia*, p.32-33 i 37-38. El manuscrit sembla ésser l'actual Ripoll 38 esmentat a la nota 7, o un seu model exacte.

14. La còpia es deu a un monjo de Ripoll en un catàleg fet a petició de Pere de Marca i es troba a París, BN, lat. 21681 (Col. Baluze, 372) f.2-30: 33-41; ed. G.MARTÍNEZ DÍEZ, "Dos catálogos inéditos de la biblioteca de Ripoll", *Hispania Sacra* 22 (1969), p.343 el cronicó.

15. *Marca hispanica*, col.514; junt amb la versió *Bar II* que publiquen a col.758. El concili de 1180 fou esmentat per Tarafa, per Manescal i altres com es pot veure en N.FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña...*, vol.II, Barcelona 1709, p.9.

16. *Nomina et acta episcoporum Barctnonensium...*, Barcelona 1760, p.201-202 i 209, però amb una reserva sobre la publicació de Baluze-Marca, a p.224-225.

17. *España Sagrada*, XXVIII, p.324 i 362, que el copia de Martène.

18. *Viage...*, vol. VI, p. 91. Villanueva diu al pròleg que aquest volum, tot i publicar-se el 1821, el tenia llest el 1808.

19. Havia mort el 1824. El vol. XIX porta data de 1851; la referència, a pàgina 163-164.

Si un diplomatista francès com Arthur Giry el 1893²⁰ i el mateix Ferran Valls i Taberner el 1935²¹, només refiats de Marca, admetien la validesa de la nota i, per tant, del concili, Josep Rius i Serra, en canvi, en publicar el Cartulari de Sant Cugat del Vallès el 1946²² parlava del “año [1180] del supuesto concilio de Tarragona”, refiat dels dubtes de Villanueva.

Suposo que ha estat també el docte dominicà de València el qui ha fet que un molt erudit autor contemporani i bon amic meu com és Michel Zimmermann tractés amb escepticisme de “réel ou imaginaire”, el concili de Tarragona i el canvi de cronologia²³: “Son interruptionen 1180 -qui a incité les chroniques à y voir le fruit d’une décision conciliaire, promulguée dans un concile tenu à Tarragone”²⁴.

És obligat de parlar dels autors que no han posat en dubte aquell concili de 1180. Aquests autors o bé han simplement referit el que diuen els crònics, com és el cas de Lluís Nicolau d’Olwer el 1906²⁵ i de Miquel Coll i Alentorn el 1950²⁶, o bé n’han reportat documents nous que fan referència als mateixos dies del concili. El que sorprèn és que alguns d’aquests darrers autors sembla com si no se n’haguessin adonat. Joaquim Miret i Sans utilitzava el 1904²⁷ alguns documents inèdits per a recompondre l’itinerari del rei Alfons, que indiquen la seva estada a Tarragona el 1180; Miret ni tan sols esmenta el concili.

En canvi, l’erudit aragonès Jaime Caruana, que el 1962²⁸ completava l’itinerari del mateix Alfons, ja s’adonà de l’interès que té un document datat a Tarragona el 25 d’octubre de 1180, on es menciona el concili, i el posa en relació amb la nota del cronicó *Barcinonense* segons el publicà Pere de Marca.

20. *Manuel de Diplomatie*, París 1893, p.93.

21. “La cour comtale barcelonaise”, *Revue du Drott français et étranger*, 1935, passat a *Obras selectas de Fernando Valls-Taberner*, II, Madrid-Barcelona 1954, p.258-275, esp. p.260.

22. *Cartulario de Sant Cugat del Vallés*, II, Barcelona 1946, p.VIII.

23. “La prise de Barcelone par Al-Mansur et la naissance de l’historiographie catalane”, *Annales de Bretagne et des Pays de l’Ouest* 87 (1980), p.203 (versió catalana a *En els orígens de Catalunya*, 1989, p.81).

24. IDEM, “La datation des documents catalans”, p.345-374 (versió catalana, 1989, p.39 i 68).

25. “Sobre més notes analístiques del s.XIII en català i inèdites”, a *La jove Catalunya*, I (1906), p.453 i segs.

26. *Historiografia*, p.32-33, 35 i 37, que el cita diverses vegades sense discutir-ne la veridicitat o no.

27. “Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II de Aragón, II (de 1174 a 1185)”, *BRABL de Barcelona* 4 (1904), p.411-414.

28. “Itinerario de Alfonso II de Aragón”, *FEMCA* 7 (1962), p.126-129 (198-201).

Caruana ja cita el *Liber Feudorum Maior* en l'edició de Mn. Francesc Miquel i Rosell. Inexplicablement, però, Miquel i Rosell, que publicà el 1945²⁹ el document sencer, no sols no s'adonà de la seva importància, sinó que a l'índex, en el qual apareixen diversos conceptes referits a Tarragona i els seus arquebisbes, no hi consta cap concili.

Ben al contrari, Thomas N. Bisson, des del 1984³⁰, ha donat per bona la indicació advertida per Caruana sobre l'existència real del concili tarraconense del 1180 i, a més a més, n'ha publicat un altre document de 23 d'octubre *in plena curia* celebrada a Tarragona.

Ara ja no seria prudent dubtar de la realitat d'aquell esdeveniment.

* * *

De fa temps que vaig al darrera de testimonis documentals del concili de Tarragona de 1180. Abans d'oferir els que he trobat, però, aquí i a fi d'ambientar-lo com cal, si és possible, recordaré alguns esdeveniments ocorreguts abans i durant el concili estudiat³¹.

No era pas la primera cúria o cort reial que se celebrava en els dominis catalans del rei Alfons I. La primera coneguda és la del 1173 celebrada a Fontaldara -que es creu identificada amb Fondarella³²-. A Tarragona se n'havia celebrat una altra el 1176³³.

Resseguim alguns esdeveniments importants entorn de l'any 1180. Del 5 al 9 de març de 1179 es celebrà al palau papal del Laterà el III Concili d'aquest nom, XI ecumènic de l'Església universal. El fet no podia passar desapercebut a Catalunya. Fins i tot el cronicó *Dertusense II* (de Sant Joan de les Abadesses)

29. *Liber Feudorum Maior*, I, n.225, p.234-236.

30. *Fiscal Accounts of Catalonia under the early Count-Kings (1151-1213)*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London 1984, p. 21 i 96; encara amb més fermesa a: *Unheroed lasts: History and commemoration in South Frankland before the Albigensian Crusades*, *speculum* 55 (1990) 281-308, important revisió dels textos cronístics catalans i meridionals sobre els punts de vista historiogràfic i polític, on referma amb convicció, a p. 291, la veridicitat de la notícia sobre el concili del 1180.

31. M. COLL I ALENTORN, en un text pòstum, "Nòtules sobre historiografia catalana del període primitiu", a *Historiografia*, Barcelona 1991, p.94-95, tot referint-se al text cronístic que comentem, diu que "un concili celebrat a Tarragona el 1180..., que hauria durat (si interpretem bé el text) des del dia de Sant Joan (24 de juny) al dia de Sant Lluç (18 d'octubre)". Ja veurem de seguida que no durà pas tants mesos.

32. G. GONZALVO I BOU, *La Pau i la Treva de Déu a Catalunya. Origen de les Corts catalanes*, Barcelona 1986, p. 53-56, resum ben exposat.

33. Pergamí original, Barcelona ACA, Canc. Alfons I, n.218, datat: "apud Terrachona, mense februarii anno Domini millesimo C^oLXXVI^o, in plena curia".

en féu memòria³⁴. Era lògic, ja que els nostres bisbes hi van assistir³⁵; consta així, per exemple, del metropolità de Tarragona, Berenguer de Vilademuls³⁶; el bisbe d'Urgell, Arnau de Preixens³⁷; el bisbe d'Osca, Esteve de Sant Martí, anteriorment abat de Poblet i al qual el monestir va haver de fer un préstec de cavalleries per al viatge a Roma³⁸.

No he pogut esbrinar encara si tenen raó dues cròniques barcelonines que asseguruen que el dia 13 de setembre de 1180, *passus fuit sol eclypsin*³⁹, ja que un cronicó de Perpinyà el situa: *En l'any de Crist MCLXXVIII morí lo sol el mes de setembre lo jorn de Santa Crotz*, és a dir, dos anys abans i a l'endemà, 14 de setembre⁴⁰.

El que sí és cert que el rei Lluís VII de França moria el dia 18 de setembre d'aquell mateix any⁴¹.

Els documents que he anat arplegant permeten establir una cronologia seriada del que s'esdevingué immediatament abans, durant i de seguida després de la cúria-concili.

Abans d'arribar a Tarragona el rei Alfons havia estat a Aragó. Era un rei molt viatger, si judiquem pels itineraris refets per Miret i Sans i Caruana. Alguna vegada, però, ha d'ésser permès de dubtar dels llocs on es diu o se suposa que eren firmats els documents. I també em permeto dubtar que sempre que apareix en aquests documents reials la firma de l'arquebisbe Berenguer de Tarragona vulgui dir que hi era present. És probable que els firmés tots d'un cop a Tarragona els dies del concili; i el mateix devia fer el rei amb altres documents preparats a nom seu pels notaris reials catalans. Alguns casos afecten la crònica del concili de què estem tractant. Per exemple:

El dia 13 d'agost l'arquebisbe Berenguer i el rei Alfons concedeixen carta de població a Mont-roig; l'acte es devia fer a Tarragona, ja que hi firmen els

34. VILLANUEVA, *Viage*, V, p.239.

35. LABBE-COSSART, *Sacrorum Conciliarum*, III (ed. Lucca 1748; MANSI, XXII, p. 236), on consten set bisbes catalans i quatre de la resta de la província eclesiàstica.

36. VILLANUEVA, *Viage*, XIX, 164; VI, p.91.

37. G. GONZALVO I BOU, *La Pau i la Treva...*, p.57.

38. *Cartulari de Poblet*. Barcelona, IEC, 1938, doc 160, p.94; A. DURAN GUDIOL, "L'abat de Poblet Esteve de Sant Martí, bisbe d'Osca (1165-1186)", *Miscellanees Populetana* 1966, p.23-50.

39. *Barc II, Marca Hispanica*, col.754; l'altra en A.. FÀBREGA GRAU, *Missal de santa Eulàlia, còdex de la Catedral de Barcelona, any 1403*, Madrid 1973, p.39.

40. En el cronicó perpinyanès del 1265 inèdit, manuscrit Mostserrat, 1036.

41. Aquest seria el dia precís, si hom es refia dels historiadors i diplomates francesos des del segle passat fins ara, com Delisle, Luchaire i Newmann citats per G. TESSIER, *Diplomatique royale française*, París 1962, p.226. ZIMMERMANN, "La datation...", 1981 (versió catalana dins *En els orígens de Catalunya*, 1989, p.41), diu que Lluís VII morí el 16 de setembre; no puc saber si té raó. En tot cas, poc influiria en el relat dels fets del concili de 1180.

canonges, el redacta el notari Pere de Tarragona i el clou el notari reial Guillem de Bassa; però la signatura del rei es llegeix al final de l'acta⁴²; la qual cosa voldria dir que la firmà posteriorment, ja que al començ de setembre es trobava a Tortosa⁴³.

Segons el meu parer, el rei Alfons amb el seu seguici devia arribar a Tarragona entre el 8 i el 13 de setembre. Un document a favor de Santes Creus preparat al monestir pel monjo Ramon el dia 8 d'aquell mes⁴⁴, devia firmar-lo el rei el dia 13 següent.

Aquell dia 13 de setembre -el de l'eclipsi de sol total, si ho fou-, Alfons ja es trobava a Tarragona rodejat d'una colla d'alts dignataris i prohoms. El rei donava al convent de Santes Creus totes les truites fresques i salades de la Cerdanya que li pertanyien. A la firma del rei eren presents com a testimonis de l'acta, redactada pel notari Pere de Tarragona, l'arquebisbe Berenguer, el seu germà Arnau de Vilademuls, el bisbe de Barcelona, Bertran de Berga, el germà d'aquest, Pere de Berga, el degà de la Seu barcelonina, Ramon de Caldes, que era ensems el cap de l'administració reial (una mena de ministre o conseller de finances) i el germà d'aquest darrer, Bernat de Caldes, canonge també de Barcelona; ni hi mancaven els consellers reials Ponç de Mataplana, Galceran de Pinós, Berenguer de Jorba; no sé si hi era ja el comte Sanç de Cerdanya, afectat també per la donació feta pel rei Alfons germà seu; en tot cas, també firmà després al final d'aquest document⁴⁵.

Aquell mateix dia 13 es signava a Tarragona un altre document d'interès per al nostre relat dels fets entorn del concili. L'abat de Sant Cugat feia temps que havia presentat querella contra un prevere que li usurpava el castell d'Albinyana. El rei nomenà com a jutges i assessors l'arquebisbe Berenguer de Tarragona i Miró, jutge de Palau, els quals sentenciaren a favor de Sant Cugat just aquell dia 13 de setembre de l'any de l'encarnació del Senyor de 1180. El notari Bartomeu, per manament de l'arquebisbe en redactà l'acta, que firmaren a més del rei i de l'arquebisbe, el germà d'aquest, Arnau de Vilademuls, Bertran de Castellet, Berenguer de Barcelona, Arnau de Palou, l'auditor reial de comptes, Perella, els canonges Ramon prebost i Ricard ardiaca de la Seu metropolitana⁴⁶.

És evident que una colla tan selecta d'eclesiàstics i nobles no eren perquè sí a Tarragona entorn del rei i de l'arquebisbe. De segur que encara anaren arribant-n'hi més durant les setmanes següents.

42. J.M.ª FONT I RIUS, *Carta de població y franquicia de Cataluña*, Madrid-Barcelona, 1969, p. 220-221, n.159.

43. Sense dia, Caruana, p.128 (208), que diu "Monroyo" per Mont-roig en citar el document anterior.

44. F. UDINA, *El "Llibre Blanc" de Santes Creus*, Barcelona 1947, n. 235, p. 232; CARUANA, p. 126 (198) que no li assigna lloc.

45. UDINA, *Llibre Blanc...*, n.235, p.233; CARUANA, p.127 (199).

46. J. RIUS SERRA, *Cartulari de Sant Cugat*, III, Barcelona 1947, p. 280-281, n 1130.

El dia 18 de setembre, ja s'ha dit, moria el rei de França Lluís VII. Ens podem imaginar que un dels temes no sols de conversa, sinó també d'acords a tractar, devia ser sobre la posició a prendre per part del rei Alfons envers el sistema de datar els documents pels sobirans francesos, totalment anacrònic des de feia gairebé dos-cents anys. L'arquebisbe, fent-li costat els alts jerarques eclesiàstics, devia proposar el sistema per l'encarnació del Senyor que, de fet, ja s'utilitzava bastant sovint en els darrers anys immediats. Amb aquesta nova cronologia foren datats tots els documents que ara aprofitem per a narrar els fets entorn del concili tarraconense, que es preparava. Tots devien convenir a fer aquest pas de transcendència històrica indiscutible. Com diu molt bé Zimmermann⁴⁷, fent-se ressò del que ja havia intuït Villanueva⁴⁸, caldrà atribuir a la voluntat d'Alfons la iniciativa del canvi de sistema: ell era rei i no li calia esmentar-ne un altre en l'escatocol dels documents del seu regne. El més probable és que les autoritats eclesiàstiques i seculares aprofitessin l'avinentsa per a cristianitzar un aspecte important de la vida social que es reflectiria en les escriptures notariales a l'abast de tots els nivells de la societat.

Es pot suposar que la notícia de la defunció reial a França no devia trigar pas més d'una setmana o dues a arribar a Tarragona. És lícit conjeturar que decidiren de fer una declaració conjunta ben aviat. S'apropava la festa de sant Lluc del 18 d'octubre, dia que ja devia ser tradicional de convocar sínode: el concili IV del Laterà, XII ecumènic, celebrat el 1215, insistiria explícitament⁴⁹ en el dia de sant Lluc.

Jo crec que la nota cronística discutida i fixada al començ diu la veritat: el canvi de sistema cronogràfic devia ser decretat en concili a Tarragona el dia 18 d'octubre, festa de sant Lluc de 1180.

La decisió va ser política i religiosa ensems. Encara que no posseïm el text conciliar és gairebé segur que també es decidí de començar l'any de l'encarnació pel sistema anomenat florentí, que suposava posposar el començ de l'any al dia de l'Anunciació, 25 de març, de l'any següent, és a dir, amb dos mesos i vint-i-quatre dies de retard respecte al nostre sistema de primer de gener⁵⁰.

47. "La datation des documents catalans", 1981, p. 374, versió catalana, p.68.

48. *Viage*, XIX, p. 163-164.

49. A. PLADEVALL, *Història de l'Església a Catalunya*, Barcelona, 1989, p.98-99, tot i que no he sabut trobar en les actes del Concili, *Conciliarum decumenicorum decreta*, a cura de J ALBERIGO-J.A. DOSSETTI-J. JOANNOU-C. LEONARDI-P. PRODI, Bologna, 1973.

50. Ho confirmen els documents subsidiaris d'aquell sobre Albinyana i Sant Cugat firmat a Tarragona el 13 de setembre, que continuen portant *anno dominice incarnationis MCLXXX* fins i tot pel febrer de l'any següent. J. RIUS, *Cartulario de Sant Cugat*, n. 1130 (13-IX-1180), n. 1134 (26-II-1181); n. 1136 (10-VII-1181).

La confirmació que a Tarragona hi havia reunits una cúria reial i un concili eclesiàstic ens la donen dos documents explícits i per sort conservats en el pergamí original.

Galceran de Pinós -que ja sabem a la ciutat metropolitana des del 13 de setembre- reconeixia al rei Alfons haver rebut unes molt notables quantitats de diner com a penyora pel castell de Toló del Pallars i per Guils de Cerdanya; i això ho feia el de Pinós adreçant-se al rei el 23 d'octubre *a vobis vocato in plena curia in presentia multorum nobilium...* i repeteix en la fórmula de datació: *Actum est hoc in Terracona in presencia multorum nobilium inibi assistencium, X scilicet Kalendas novembris, anno Dominice incarnationis M.C.LXXX*. El document fou redactat pel degà de Barcelona i ministre d'hisenda reial, Ramon de Caldes; i els seus testimonis són dels ja coneguts: Guerau de Jorba, Guillem de Cervera, Bernat de Portella, Pere d'Oló i Ponç de Mataplana⁵¹.

Aquesta era una de les qüestions civils tractades en la cúria reial d'aquells dies. Una altra qüestió més sonada fou resolta el dia 25 següent. Aquell dia fou dedicat a resoldre definitivament el contenciós que tenien el rei Alfons i Pere de Lluçà sobre la potestat dels dos castells de Lluçà i de Merlès. El dia previst, *Terracona venerunt*, vingueren a Tarragona, on hi havia els sis jutges designats, la majoria personatges de la noblesa ben coneguts com Bernat d'Anglerola, Guerau de Jorba, Berenguer de Boixadors, Berenguer de Calonge i dos juristes, un de Barcelona, Pere de Ripollet i *magistro Opizone*, sens dubte un jurista italià de renom, tot i que per ara no l'he pogut identificar.^{51bis} Sortiren al·legats documents trets dels arxius de cada part i des del segle XI com la "venerable comtessa Ermessenda de Barcelona" i un monjo de Ripoll, Pere de Sagars, com a testimoni. Alfons personalment assistí al judici com a part interessada. El de Lluçà, aclaparat per la documentació aportada pel rei, es donà per convençut. El mestre Opizo, en nom dels altres jutges, dictà la sentència *in plena curia in Terracona, scilicet, quando ibi a venerabili Berengario, Terraconensi archiepiscopo, concilium celebrabatur, VIII kalendas novembris anno Dominice Incarnationis MCLXXX*. La sentència només duia la signatura dels jutges i fou escrita per "Berenguer de Parets, notari del senyor rei"⁵².

51. BISSON, *Fiscal Accounts*, II, 1984, pp. 96-97 i altres cites que en fa Bisson: l'original a l'ACA, pergamí Alfons I, n. 301.

51bis. MAGISTER OPIZO, havia dictat una altra sentència a favor del bisbe de Barcelona sobre el castell de Banyeres, en presència del rei Alfons, de Berenguer arquebisbe de Tarragona, del bisbe (Esteve) d'Oscà i d'altres nobles de la cort reial, el 9 de març de 1177. *Marca Hispanica. Cap.* 169. col. 1370-71 i MAS, *Rùbrica dels Libri Antiquitatum*, III, p. 289-290, n. 2017.

52. *Liber Feudorum Maior*, ed. MIQUEL ROSSELL, II, 1945, n. 225, pp. 234-236, tret de l'original, ACA, Alfons I, pergamí 302. Ja l'havia remarcat J. BALARI I JUBANY, *Orígenes històrics de Catalunya*, ed. Barcelona 1899. 2ª ed.1964, p. 384; també CARUANA, Itinerario, p.128-129 (200-201).

Pocs concilis de Tarragona estaran tan ben documentats, amb instruments jurídics originals, com aquest de 1180, redactat “en plena cort a Tarragona, quan allí se celebrava concili pel venerable Berenguer arquebisbe” de la ciutat, el dia 25 d'octubre de l'any de l'encarnació del Senyor 1180.

Creuria que encara s'hi van fer altres accions jurídiques i transaccions econòmiques menors. Per exemple: aquell mateix dia 25 d'octubre, que era la festivitat de sant Hilari, el rei Alfons passava comptes amb els seus batlles de Lleida, Vidal i Azmel (jueus sens dubte); *Hoc autem computum computatum fuit et factum sub era MCCXVIII, die sabbati festivitate sancti Ilari*, davant del senyor Berenguer arquebisbe i de Ramon de Caldes i Bernat de Caldes i Guillem de Bassa i Ponç de Mataplana i Ponç d'Osor i Arnau Samatan i Ramon Pere. Tots els testimonis són coneguts per altres documents datats aquells dies a Tarragona. L'escriptor *Dominico* sens dubte un de la ratlla d'Aragó, havia preparat l'albarà per ordre del rei, *apud Montzon*⁵³. Però a Montsó el rei aquell dia no hi era; actuava a Tarragona; i la raó de datar-lo per la festa de sant Hilari de Gavaldà era per afermar els seus drets sobre el comtat i el bisbat de Gavaldà, que li eren discutits asprament aquells anys pel comte Ramon de Tolosa. Gavaldà formava part de l'herència rebuda de la seva àvia Dolça de Provença⁵⁴, i que el rei Alfons cedí al seu fill també Alfons comte de Provença. La data del 25 d'octubre no és discutible, ja que el document diu ben clar que era dissabte, tal com s'escaigué l'any 1180.

No havent-se conservat les actes del concili, no sabem quants bisbes hi assistiren. No és creïble que hi fossin *tots* els de la província eclesiàstica, malgrat que ho assegurí la nota cronística en un afegitó sens dubte posteriorment amplificat. Fent el recompte dels que consten documentalment, hi eren presents, a més de l'arquebisbe, Berenguer de Vilademuls (1174-1194), el bisbe de Barcelona, Bertran de Berga (1172-1188); i cal afegir-hi almenys els bisbes d'Urgell, Arnau de Preixens (1167-1195), Esteve d'Osca i Pere de Pamplona. Intentaré provar-ho.

El dia 27 d'octubre el bisbe d'Urgell, Arnau de Preixens, rebia el jurament de fidelitat de Pere des Pi, el qual havia trencat la treva de Déu i fet altres mals al bisbe; i ho data per l'any de l'encarnació 1180⁵⁵. Aquesta notícia brevíssima permetria pensar que el concili tractà de la Pau i Treva de Déu, tema que caracteritzà tots els concilis i sínodes catalans de l'època des del segle XI⁵⁶.

53. ACA, Alfons I n° 310, BISSON, *Fiscal Accounts*, n. 35 (II, pp. 95-96 i I p. 91) que el suposa del 12 de gener(?) del 1180, com ja havia fet CARUANA, p. 128 (200).

54. *Liber Feudorum Maior*, n. 899 (del 1176) i n. 900 (del 1184).

55. Notícia breu al dors del document ACA, Alfons I, n. 303, BISSON, *Fiscal Accounts*, II, p. 99, nota 1 al document 38, sense dia ni mes ni relacionar-lo amb el concili de Tarragona.

56. G. GONZALVO I BOU, *La Pau i Treva a Catalunya. Origen de les Corts catalanes*. Barcelona, 1986, podrà afegir-se a les moltes dades que dóna.

Encara , i finalment, el dia 29 d'octubre els bisbes d'Osca i de Pamplona rebien de l'abat Hug de Poblet la donació de la granja de Cérvoles per tota llur vida, establint així una confraternitat amb els monjos cistercencs⁵⁷. Cal no oblidar que el bisbe d'Osca, Esteve de Sant Martí, havia estat abat de Poblet de 1160 a 1166. Tot i això, pels testimonis de l'abat, el prior, el prepòsit i el subprior que subscriuen, sembla que el document va ser atorgat a Poblet, quan devien ja haver sortit de Tarragona, clausurat el concili.

Costa de creure que no vagi assistir al sínode de Tarragona Pere de Cardona, jurista eminent que arribà a cardenal en temps d'Alexandre III, i que el 3 d'abril del mateix any 1180 feia una donació a l'altar de Santa Magdalena de la Catedral de Barcelona i que la firma com a *Barchinone sacrista*. Sens dubte l'escassetat de la documentació pròpiament conciliar amaga la seva presència i la de molts altres al concili de Tarragona que estudiem.

* * *

Queda només per esbrinar per què la nota cronística esmenta la festa de sant Joan del 24 de juny en relació amb el canvi de sistema de còmput.

Fa més de 40 anys que vaig començar a sospitar que, almenys a partir de l'any 1000, la cronologia dels reis de França usada als comtats catalans no podia regular-se per les dates de començ de cada regnat que havien establert els historiadors francesos des de l'època moderna. La sospita es transformà en dubte seriós en revisar els documents del diplomatarí de l'abat i bisbe Oliba (971?-1046), la majoria datats durant el regnat de Robert el Piadós de França (996-1031). La troballa de dos o tres documents que expressaven formalment el 24 de juny com a dia del canvi d'any de Robert va permetre proposar en ferm el dia de sant Joan, que jo anomenava "nova cronologia", en comptes del 24 d'octubre com deien els nostres manuals copiant els dels nostres veïns erudits⁵⁸.

Ben aviat també esdevingueren sospitoses les cronologies d'altres reis francesos per a Catalunya. El dubte havia contagiats ja abans d'altres investigadors. Frederic Udina va començar a revisar les cronologies dels reis carolingis, segles IX i X, a Catalunya⁵⁹. Posteriorment, Gaspar Feliu i Montfort va intentar aclarir el que podia haver passat durant el segle X⁶⁰; i sé que encara el té pre-

57. *Cartulari de Poblet*, 1938, p. 93-94, document n. 159; vegeu el document 160 amb les reclamacions dels monjos contra els dos bisbes.

58. MUNDÓ, Datació pels anys del rei Robert, *AEM* 4 (1967), p. 13-34, I làmina.

59. *El archivo condal de Barcelona en los siglos IX-X*, Barcelona 1951, p. 51-80 i taula sincrònica dels regnats.

60. G. FELIU I MONTFORT, "La cronología según los reyes francos en el condado de Barcelona", *AEM* 6 (1969), p. 441-464.

ocupat. Un altre jove investigador, el malaguanyat Ignasi Puig i Ferreté, proposava algunes solucions als problemes cronològics que plantejaven els documents del Pallars⁶¹.

Em permeto una reflexió. És edificant la varietat de còmputos que es van usar a la cancelleria reial francesa i en els documents de les regions de França durant els segles XI i XII. Els historiadors veïns moderns han mostrat i mostren encara molts dubtes sobre des de quin dia cal comptar els anys dels seus reis⁶². I nosaltres, els historiadors catalans, havíem caigut durant tres segles en la trampa d'acceptar gairebé a ulls clucs les taules cronològiques establertes pels historiadors i diplomates francesos per a llurs documents, sense fixar-nos a fons en els nostres, abundantíssims! Com és possible que hàgim estat tan candorosos de creure que a Catalunya el dia de la mort del rei pare havia de ser el dia primer del regnat del fill? La mateixa dificultat, augmentada per la manca de comunicacions ràpides, devia fer veure ben aviat a les autoritats i notaris catalans que calia adoptar algun sistema més simple de computar aquells anys de sobirans estrangers.

Considerem, doncs, les dificultats que es presenten als historiadors quan s'enfronten amb els documents del període comtal català. Crec que deriven "no sols de possibles errors materials comesos pels escriptors, que podien consignar un nombre equivocat; sinó també de dificultats formals consistents en el possible ús de sistemes diversos de comptar els anys d'un rei segons la regió o comtat, l'origen o la categoria de l'actor o del notari de l'escriptura". Cal, doncs, distingir "sempre el comtat on es signa el document i les persones que hi actuen". La suspicàcia recau més sovint en els documents conservats només en còpia, sigui separada sigui en cartularis". Per això és millor fiar-se de documents conservats originals. Vegem "quina mena de documents permeten assegurar que el canvi es feia abans del 24 d'octubre" per a Robert; o quan comença el regnat dels seus successors fins a l'any 1180, que és la fita darrera fixada pel concili innovador de Tarragona.

Hi ha tres menes de documents que per definició ajuden a fixar el dia de canvi respectiu. "La primera la formen els documents solemnes que, a més dels anys" del rei franc, "presenten altres sistemes cronològics, com són: els anys de l'encarnació, els de l'era hispànica, o la indicció. La segona categoria de documents útils per a la demostració són els que indiquen el dia de la setmana i el dia del mes en què fou realitzat l'acte jurídic; són molt rars. Una altra mena inclou els grups de documents referents a diverses etapes d'una

61. *El monestir de Santa Maria de Gerri (segles XI-XV). Estudi històric*, I, Barcelona 1991, p. 135-138, on cita el seu primer estudi sobre el tema cronològic publicat el 1980.

62. G. TESSIER, *Diplomatique royale*, p. 223-227 i els autors esmentats a la seva nota 40; excepte Zimmermann influenciat per la manera de fer dels historiadors catalans.

mateixa acció jurídica; així, per exemple, els judicis que expliquen els precedents d'un plet discutit; els testaments, categoria particularment útil, sobretot quan d'un personatge en queden el seu testament abans de morir, les condicions sacramentals dels marmessors davant del jutge amb indicació del dia de la mort, i l'execució de les deixes testamentàries que s'havien de realitzar dins dels sis mesos del testament sacramental.

M'he repetit llargament el que publicava el 1967⁶³, ja que ni la problemàtica ni els elements de solució no han canviat. Es poden aplicar, doncs, a tots els regnats almenys des de Robert fins a Lluís VII. Només he fet sondatges en documents d'alguns reis perquè m'han vingut a les mans: deixo la feina pesada de confrontar la resta a d'altres investigadors més joves amb temps i forces per a dedicar-s'hi; que s'ho val i els ho agrairem.

Pel que fa al rei Enric (1031-1060) successor de Robert, es dona la data oficial de començ de regnat el 20 de juliol de 1031⁶⁴. Doncs bé: el testament sacramental de Guifré, levita i jutge de Vic, diu que morí *in mense preterito apreli VIII Kalendas mai, anno VIII Henrici regis*, que correspon al 23 d'abril de 1039; el testament fou executat pels marmessors *quarto mense post eius discessum scilicet V nonas iulii anno VIII incipiente Henrici regis*⁶⁵, que només pot ser el 3 de juliol del mateix 1039, quan tot just era "incipient l'any novè del rei Enric"; i no pas el 1040 com seria si seguíssim els manuals. Només s'explica tot si els anys del rei Enric canviaven entre el 23 d'abril i el 3 de juliol: dates entre les quals s'escau la festa de sant Joan de 24 de juny, celebrada només 10 dies abans de l'execució del testament del jutge Guifré.

Quant al rei Felip I (1060-1108) hi ha el testimoni de l'acta de consagració de Sant Llorenç del Munt feta pel bisbe Berenguer de Barcelona, a prec dels comtes Ramon Berenguer I i Almodis *ab incarnatione Domini anno LXVIII post millesimum* (que indica el 1064), *regni Philippi regis siquidem V, VIII Kalendas iulii*⁶⁶. Si prenem la cronologia tradicional que fa començar el càlcul dels anys de Felip el dia de la mort del seu pare, Enric, el 4 d'agost del 1060, ens trobaríem que l'any cinquè de Felip seria el 1065 en desacord amb el 1064 de l'encarnació que dona l'acta solemne. Però si ens fixem que la consagració es va fer precisament el dia de sant Joan, agafa sentit la locució *siquidem*, que podem traduir: "per cert, el mateix dia 24 de juny que comença l'any cinquè de Felip".

63. MUNDÓ, "La datació de documents pel rei Robert", p. 21-22.

64. Prenc com a més fiable el ponderat G. TESSIER, *Diplomatique royale française*, 1962, p. 225-226.

65. E. JUNYENT-A.M. MUNDÓ, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliha*, n. 137, p. 232-234, on ja apareix ben datat segons la nova cronologia.

66. Original a l'ACA, Monacals, perg. Sant Llorenç del Munt, n. 194 (330), que m'ha estat indicat per l'amic Pere Puig i Ustrell, a fi que en resolgués l'enigma cronològic; la qual cosa ha estat efectivament possible, com es pot veure.

Encara és més curiós -diria que refinat- el cas d'un document de Sant Benet de Bages⁶⁷. Uns visitants eren al monestir el dijous, 11 de juliol, el dia precís de la festa de sant Benet d'estiu. L'acta, però, fou firmada dos dies després, el *III idus iulii* (=13 de juliol) *anno millesimo LXXVIII incarnati Domini, Philippo rege regnante XX///*. La segona X es veu escrita damunt del rascat i aquest continua a la dreta, de manera que a sota s'hi llegeix bé VIII. És a dir, que l'any 19 del rei Felip fou convertit amb tota consciència en any 20 i el fan correspondre amb el 1179 de l'encarnació. Si els actors i el notari haguessin esperat a canviar l'any el 4 d'agost (Enric, el pare de Felip, com s'ha dit, moria aquest dia) no havien de corregir res. Però si, com anem veient, el canvi d'any es feia als comtats centrals el 24 de juny, vint dies després, el 13 de juliol era ja de l'any 20 de Felip; i el notari, de primer distret, ho corregí tot seguit. Oi més, que la festa de la translació de Sant Benet, l'11 de juliol del 1179 s'escaigué efectivament en dijous. Tot casa bé, doncs, a favor de la nova cronologia que proposo.

De Lluís VII el Jove (1137-1180), que ja coneixem prou pels efectes que el final del seu regnat tingué a casa nostra, puc adduir almenys uns testimonis documentals que el canvi d'any es feia també el 24 de juny. Els cronologistes oficials francesos donen com a dia del començ de govern de Lluís el Jove el primer d'agost de 1137, dia de la mort del seu pare, Lluís VI. Doncs bé, el comte Ramon Berenguer IV, durant la primavera i estiu del 1151, va fer passar comptes dels seus honors, drets i rendes en els comtats de Barcelona, Girona, Besalú, Vallespir, Conflent, Cerdanya i Ripollès. Per encàrrec seu se n'ocuparen els batlles i administradors que tenia en diverses viles del Principat i tots els reports foren justificats davant de Bertran de Castellet, conseller comtal que els seguia⁶⁸. Començaren a Vilamajor el 25 de febrer del *anno XIII regni Ludovici iunioris* que era el 1151 segons totes les cronologies. Els batlles comtals el 26 de febrer eren a Caldes de Montbui; el 28, a Gavà; el primer de març, a Sant Feliu de Llobregat; el 2, a Vilafranca del Penedès; el 3, a Piera; el 2 d'abril, a Caldes de Malavella; el 3, a Llagostera; el 5 a Girona; el 6, a Palafrugell; el 8, a Besalú; el 12, a Prats de Molló; el 14, a Vilafranca del Conflent; el 16, a Llívia; el 17, a Ix i Andorra; el 20 encara d'abril i de l'any XIII de Lluís, eren a Ripoll.

Heus ací que el 20 de juliol rebien el darrer compte a Terrassa i el daten *anno XV regni Lodoyci iunioris*, que seria segons els manuals, de l'any següent 1152. Jo crec que no pot ser, per trobar-se el pergami cosit als ante-

67. Original a Montserrat, perg. Bages, n. 1569.

68. Aquest important conjunt de comptes ha estat publicat per TH.N. BISSON, *Fiscal accounts of Catalonia*, II, p. 3-29 i que comenta al vol. I, p. 28-30.

riors. S'ha de datar també del 1151⁶⁹; i això prova que el canvi s'havia fet entre el 22 d'abril i el 20 de juliol, doncs, segurament per la festa de sant Joan.

Els documents de Poblet relatius al setge i a la presa de Siurana que s'acaben de publicar críticament i amb magnificència⁷⁰, confirmen encara millor la cronologia nova. Tothom sap el que suposava acabar amb el darrer enclavament militar musulmà existent en terres catalanes. El 12 de juliol del 1153 el reducte encara no havia capitulat: Ponç i Ramon de Cervera donen per a construir un molí dins d'un any *ab ipso die quo Siurana erit capta* i la carta es firmava *III idus iulii* (12 juliol) *anno XVII regni Ludoici iunioris, in obsidione Siurane*. El dia 30 de novembre, ja capturada la fortalesa, es signaven sengles documents entre un dels principals capitosts, Gerald de Jorba, i l'abat de Poblet, també Gerald de nom, pels quals bescanvien béns temporals per espirituals: *anno ab incarnatione Domini MCLIII, pridie kalendas decembris, anno quo capta est Siurana*. Si l'any 17 de Lluís havia començat el 24 de juny del 1153 ja no hi ha cap data equivocada en aquests pergamins originals, ni cap misteri cronístic en un fet prou important de la nostra història medieval.

Les comprovacions documentals que demostren que el canvi d'any dels reis francs es feia a Catalunya el 24 de juny, donen fe que aquesta era la convenció de l'autor de la nota cronística que posava en relació els 44 anys de Lluís el Jove amb la data del 24 de juny, festa de sant Joan, i la festa de sant Lluc el 18 d'octubre, en què el concili de Tarragona decretà la cristianització del sistema cronogràfic. El cronicó voldria dir que l'any 44 de Lluís només s'havia fet servir per a calcular les dates dels documents redactats entre el 24 de juny i el 18 d'octubre.

I ara se m'acut, per acabar-ho d'arrodonir, que em convé rectificar i precisar el que pensava i vaig escriure fa temps en parlar del còmput dels anys del rei Robert seguit a Catalunya, sobre els motius que ho induïren.

Suposava aleshores que donada l'amistat nuada pels comtes i bisbes catalans amb Gerbert, "un cop elegit Papa", Silvestre II, "foren els catalans els qui l'anaren a trobar a Roma, tant per obtenir privilegis com per resoldre afers canònics. Sal·la i Ermengol, el bisbe i el comte d'Urgell, hi eren el 1001. Aquest mateix any el bisbe Aeci de Barcelona es queixava al papa dels maldecaps que li donava Geribert, un fill del vescomte Guitard; i el papa escrivia dues vegades a Barcelona citant i amenaçant el vassall inquiet. Ramon Borrell,

69. BISSON, citat ja a la nota anterior, tot i escriure 1152 per al darrer compte, ja apunta la possibilitat que fos passat també el 1151 com els comptes precedents.

70. *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, I, Barcelona 1993, n. 156 (12 juliol), 159 i 160 (30 novembre). L'editor, el P. Agustí Altisent ja nota que si se segueix la cronologia tradicional dels reis francs les dades cronístiques no concorden. És clar ara el perquè.

Arnulf de Vic i uns quants monjos de Sant Benet de Bages es trobaven a Roma també a finals del 1001 o començ del 1002. Podria ésser que en aquestes ocasions el comte i el bisbe de Barcelona tractessin amb el papa, antic amic de Borrell, el pare del comte Ramon, de com seguien els afers del rei de França. Silvestre II els comunicaria que havien fet les paus potser pel juny del 999. Des d'aleshores als ulls del papa, que n'havia alçat l'excomunió, Robert regnava novament. El comte de Barcelona retindria només el dia de juny que el papa li indicaria; l'any no el preocupà: sabia que Robert havia començat a regnar sol per primera vegada el 996 i això li bastava. A l'arribada a Barcelona fixaria, amb els jutges i prohoms de la cort comtal, la festa de sant Joan per canviar des d'aleshores i per a tots els seus súbdits el càlcul dels anys de Robert⁷¹.

Aquesta explicació que en donava fa gairebé trenta anys ha estat ampliada pel prof. i amic Zimmermann com si jo hagués dit que existia un còmput "polític" que comença a continuació d'una reunió solemne de la cort comtal; això "explicaria per què molts "regnats" comencen a Catalunya per sant Joan" i fonamentat en les meves deduccions pel cas de Robert, dedueix que "aquesta nova cronologia" basada en l'adveniment suposat de Robert el 24 de juny, "és l'exemple típic de la cronologia política"⁷².

Si aquesta fos la conclusió a treure del meu anterior estudi ara és l'hora de rectificar-me quelcom a mi mateix.

Si hi hagué alguna idea política en la decisió suposada de Ramon Borrell de canviar l'inici del còmput dels anys del rei Robert i, de retop, dels seus successors, aquesta decisió seria més aviat relacionada amb Roma i el papat -força aleshores creixent- més que no pas amb els capetingis, aleshores minvants a Catalunya des del 988.

El vessant polític de la decisió presa a Catalunya vers l'any 1000 radicaria més aviat en la manca de respecte envers els sobirans francs, com ho demostra el fet de no considerar la data d'accessió del successor al tron el dia de la pròpia coronació o el de la mort del rei-pare. El sistema de datar pels reis francesos seria considerat més com una antiga consuetud rutinària que no pas una obligació de dependència política administrativa. Així ho expressen certs documents dels segles XI i XII, en citar el rei tal *regnante in Francia, apud nos autem dominus noster Iesus Kristus*; o bé aquell del 1146 que deia: *anno incarnationis dominice CXLVI post millesimum et, iuxta Patrie nostre consuetudinem, Lodoyco rege Franchorum anno VIII*⁷³.

71. MUNDÓ, "La datació", p.33.

72. M. ZIMMERMANN, "La datation", 1981, p. 347, versió catalana 1989, p. 41-42.

73. J. ALTURO I PERUCIO, *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 912 al 1200. Aproximació histórico-lingüística*, Barcelona 1985, doc. 258, p. 283.

M'inclino a creure que la data del 24 de juny, sant Joan, es basava més que en una decisió política, en una tradició antiquíssima d'arrel pagana, que fou cristianitzada ja en època antiga, sens dubte pre-carolíngia, que dividiria l'any en quatre períodes corresponents a les estacions climàtiques i agrícoles de l'Europa central i meridional: el 25 de desembre, Nadal de Jesús; el 25 de març, l'Anunciació i la seva Encarnació; el 24 de juny, sant Joan, el baptista precursor, i sant Miquel, protector, el 29 de setembre.

Els carolingis ja havien previst i legislat entorn de les reunions generals per a celebrar els plàcits o judicis a Magúncia i a Chalons-sûr-Saône, el 24 de juny, festa de sant Joan. Carlemany, el 802, establia en un capitular als seus enviats per l'imperi: *Si aliae res fortuitu non preoccupaverint, VIII kalendas Iulias, id est missa sancti Iohannis Baptistae, ad Magontiam sive Cabillionem generaliter placitum habere volumus*⁷⁴.

* * *

Em sembla que ja n'he dit prou coses, d'aquella anotació cronística, que ara ja ni és sospitosa ni enigmàtica. A la llum de la documentació contemporània aportada es pot donar com a històricament segura la celebració d'una cort-concili a Tarragona entre el setembre i l'octubre de 1180; que, esdevinguda la mort de Lluís de França el 18 de setembre, al cap d'un mes, el dia de sant Lluc, 18 d'octubre, decidia el canvi de sistema cronogràfic i acceptava el de l'encarnació del Senyor, i que el còmput dels anys dels reis de França seguit fins aleshores començava el 24 de juny, festa de sant Joan.

Barcelona i Solsona, 21 setembre 1993

74. MGM, *Capitularia Regnum Francorum*, I, p. 115, *capitulare missorum*, c.29; recollit per Ansegis, *Capitularia appendix*, II, 15, *IBIDEM* p.448.

<i>Sk</i>	<i>Ri</i>	<i>Rip</i>	<i>Bar I-II</i>	<i>Mal</i>	<i>Oti</i>	<i>Oti</i>	<i>Car</i>
¹ Ludovicus iunior annis XLIII	¹ Ludovicus iunior XLIII annis ² et de festo sancti Iohannis baptiste usque ad festum sancti Luche;	¹ [Ludovicus iunior annis...]	¹ Ludovicus (Le-B I) filius eius minor qui (etiam a d d. B I I) regnavit annis XLIII ² et de (die B I) festo sancti Iohannis (Ioa-B I) baptiste usque in diem sancti Luche (-cae, B I I), ³ quo die celebratum fuit concilium (si- B I I) a p u d Terraconam (Ta- B I)	¹ Lodoycus XLII annos. Lodoycus iste XLV annos, et erat rex quando	¹ Lodovicus iunior incepit regnare a n n o Incarnacionis d o m i n i MCXXXVI, qui obiit anno Lacarnationis d o m i n i MCLXXX	¹ Lodoycus iunior regnavit XLIII annis	¹ Lodovicus iunior scilicet filius proxime scripti Lodovici, regnavit annis XLIII et cepit regnare anno domini MCXXXVI. Obiit anno domini MCLXXX.
² et a festo sancti Iohannis baptiste usque ad festum sancti Luche;	usque ad diem sancti Luce,	² et de festo sancti Iohannis baptiste usque ad diem sancti Luchae,	² et de festo sancti Iohannis baptiste usque ad diem sancti Luchae,	² ceperunt mittere	MCXXXVI, qui obiit anno Lacarnationis d o m i n i MCLXXX		et cepit regnare anno domini MCXXXVI. Obiit anno domini MCLXXX.
³ quo die, ex concilio apud Terraconam,	³ quo fuit celebratum consilium apud Terraconam	³ quo celebratum fuit concilium Terracone	³ quo celebratum fuit concilium (si- B I I) a p u d Terraconam (Ta- B I)	³ Incarnationem annos XLIII mittebant	in quo anno		in quo anno
⁴ institutum fuit	⁴ B(erengario) archiepiscopo	⁴ Berengario eiusdem archiepiscopo	⁴ a domino Berengario Terraconae (-cho-, B I I)	⁴ mandato d o m i n i Berengarii metropolitani,	⁵ in quo anno		⁵ in quo anno
⁷ ut dies incarnationis dominice		⁵ cum omnibus episcopis et clericis ipsius archiepiscopatus	⁵ quorum consilio et precepto	⁷ Et ad festum sancti Luche	⁶ fuit statutum		⁶ fuit statutum
⁹ omnibus instrumentis preponeretur		⁶ quorum consilio et precepto	⁶ annos dominice incarnationis	⁹ ceperunt mittere Incarnationem	⁷ in concilio Terracone		⁷ in concilio Terraconensi
¹³ Annus vero Domini tunc commemorabatur M ^c LXXX.	⁶ cuius consilio	⁷ fecerunt scribi	⁷ annos dominice incarnationis	¹⁰ Terrachone.	⁸ quod poneretur deinceps		⁸ quod poneretur in chartis
	⁷ annus domini	⁸ in omnibus cartis	⁸ annos dominice incarnationis		⁹ in cartis		⁹ qui tunc erat MCLXXX,
	⁸ institutus est inscribi	⁹ in omnibus cartis	⁹ annos dominice incarnationis		¹⁰ Terrachone.		¹⁰ et ex tunc non fuit positum nomen regis Francie y nstrumentis factis in Chatalonia, set antea ponebatur in pluribus pro maiori parte, ut apparet in ipsis y nstrumentis.
	⁹ in omnibus cartis	¹⁰ per totum archiepiscopatum	¹⁰ annos dominice incarnationis				¹¹ et ex tunc non fuit positum nomen regis Francie in instrumentis factis in Catalonia. Sed antea ponebatur in pluribus pro maiori parte. Ut apparet in ipsis instrumentis.
	¹⁰ per totum archiepiscopatum	¹¹ Tunc currebat annus domini MCLXXX.<.>	¹¹ Tunc currebat annus domini M.C.LXXX.				
	¹¹ Tunc currebat annus domini M.C.LXXX.	¹² utantur anni francorum in festo sancti Iohannis baptiste.	¹² utantur anni francorum in festo sancti Iohannis baptiste.				

